

O`RTA OSIYO SHAHARLARIDA XVI–XIX ASRLARDA SAVDO-SOTIQ JARAYONLARI

Guliston davlat universiteti
Psixologiya va ijtimoiy fanlar fakulteti
Tarix yo`nalishi 75-21 guruh talabasi
Nortojiyev Jamshidbek

Annotatsiya: Ushbu maqolada XVI–XIX asrlar oralig`ida O`rta Osiyodagi savdo-sotiq tizimi, savdo markazlari, asosiy mahsulotlar, tashqi va ichki aloqalar, savdo tashkilotlari hamda iqtisodiy-siyosiy ta`sirlar tahlil qilinadi. Shuningdek, savdoning ijtimoiy va madaniy hayotga ko`rsatgan ta`siri tarixiy manbalar va chet ellik tadqiqotchilar fikrlari asosida ochib beriladi.

**Kalit so`zlar:** O`rta Osiyo, savdo, karvon yo`llari, bozorlar, Xiva, Buxoro, Toshkent, Qo`qon, Rossiya, Ipak yo`li.

KIRISH

O`rta Osiyo qadimdan buyon Sharq va G`arbni bog`lovchi eng muhim savdo yo`llaridan biri bo`lib kelgan. Ayniqsa, XVI–XIX asrlar oralig`ida bu mintaqa savdo-sotiq faoliyati nuqtayi nazaridan katta o`zgarishlarni boshdan kechirdi. Ipak yo`lining asosiy shaharlaridan bo`lgan Buxoro, Xiva, Qo`qon va Toshkent savdo aloqalarining markazlariga aylandi. Bu davrda savdo faqat iqtisodiy emas, balki diplomatik va madaniy ahamiyatga ham ega bo`lgan.

Asosiy qism

XVI–XIX asrlarda O`rta Osiyo savdo geografiasining markazida joylashgan Buxoro, Xiva, Qo`qon va Toshkent shaharlarining roli muhim bo`ldi. Bu shaharlar karvon yo`llarining tugun nuqtalarida joylashgan bo`lib, ichki va tashqi savdo faoliyatining asosiy nuqtalariga aylangan.

Xonliklar qo`shni davlatlar bilan savdo-sotiq aloqalarida avvalo ichki savdo yo`llari orqali tashqi yo`llarga chiqilardi. Xonliklarda ko`pgina yirik shaharlar, xususan, Qo`qon xonligida – Qo`qon, Andijon, Namangan, Marg`ilon, Toshkent shaharlari, Buxoro amirligida – Buxoro, Qarshi, Samarqand, Chorjo`y, Shahrisabz, Termiz shaharlari, Xiva xonligida – Xiva, Qo`ng`irot shaharlari o`sha davrning asosiy savdo

markazlari bo`lib, ular bilan bog`langan savdo yo`llari har bir mamlakat iqtisodiy hayotida muhim rol o`ynagan.

Ushbu shaharlarda hunarmandchilikning yaxshi yo`lga qo`yilganligi oqibatida ishlab chiqarilgan tovarlar O`rta Osiyoning ichki va tashqi bozorida ko`p mikdorda sotilgan. To`qimachilik, kulolchilik, qurol-yaroq va turli-tuman ro`zg`or buyumlarini yasash bilan mashhur bo`lgan ushbu shaharlar o`zaro savdo-sotiq orqali chambarchas bog`langan edilar. Xiva va Buxoro, Buxoro va Samarqand, Buxoro va Toshkent, Buxoro va Marg`ilon, Toshkent va Qo`qon, Samarqand va Qarshi o`rtasidagi savdo aloqalari XIX asrning o`rtalarida juda yuqori darajada bo`lib, mazkur shaharlar o`rtasidagi madaniy jarayonlarga ham ta`sir etgan. Qo`qon, Marg`ilon va Namangan shaharlarida ip va ipak matolar (atlas, shoyi, beqasam, adras, chit, bo`z va h.) to`qilgan. Shuningdek, boshqa hunarmandchilik tarmoqlarida xo`jalik asboblari, dehqonchilik uchun kerakli uskunalar, qurol-yaroqlar, zargarlik buyumlari, qog`oz va boshqa buyumlar ishlab chiqarilgan.[1]

Savdo-sotiq jarayonlarida ishtirok etgan asosiy mahsulotlar quyidagilar edi:

- **Ichki savdoda:** bug`doy, arpa, paxta, meva-sabzavot, chorvachilik mahsulotlari (terilar, jun).
- **Tashqi savdoda:** ipak, zargarlik buyumlari, qurol-aslaha, gilam, ziravorlar, ba`zan qullar ham tovar sifatida sotilgan. Rossiya bozorlariga asosan paxta, ipak, teri va zargarlik buyumlari chiqarilgan.

Shaharlarda savdo faoliyati maxsus tuzilmalarga tayanib amalga oshirilgan:

Bozorlar – har bir shaharning markazida yirik doimiy bozorlari mavjud edi.

Timlar – karvonsaroylar sifatida xizmat qilgan, savdogarlar uchun xavfsiz joy bo`lgan.

Bojxona punktlari – har bir savdo yo`lining muhim joylarida tashkil etilgan bo`lib, soliq yig`imlari va hujjat nazorati olib borilgan. **Soliq tizimi** – savdogarlardan “bojo”, “zakot” kabi soliqlar undirilgan.

XVI–XIX asrlarda tashqi savdo siyosiy-diplomatik aloqalar bilan chambarchas bog`liq edi.

- Rossiya bilan savdo aloqalari ayniqsa XVIII asrdan boshlab kuchaygan.
- Xiva va Buxoroga Rossiya tomonidan diplomatik elchilar yuborilgan.
- Hindiston va Xitoy bilan savdo aloqalari karvon yo`llari orqali olib borilgan.
- Ba`zi hollarda elchilik karvonlari diplomatik missiyalar sifatida ham faoliyat yuritgan.

Savdoning rivojlanishi O`rta Osiyoning ijtimoiy hayotiga ham ta`sir ko`rsatdi:

- Savdo tufayli shaharlar kengayib, urbanizatsiya jarayoni kuchaydi.
- Savdogarlar tabaqasi kuchaydi, ular orasidan ko‘plab boylar, xayriyachilar chiqqan.
- Tillar, kiyim-kechak, din va urf-odatlar almashuvi tezlashdi.
- Madaniy va ilmiy almashinuvlar savdo orqali yoyildi, ayniqsa kitoblar, asarlar tarqalgan.

XULOSA

XVI–XIX asrlarda O‘rta Osiyo shaharlaridagi savdo-sotiq iqtisodiy, siyosiy va madaniy taraqqiyotning asosi bo‘lgan. Savdo orqali nafaqat mahsulotlar, balki g‘oyalar, bilimlar va urf-odatlar almashuvi sodir bo‘lgan. Bugungi kunda ushbu tarixiy savdo aloqalari O‘rta Osiyoning boy madaniy merosi sifatida e’tirof etiladi. Shuningdek, bu davr tajribalari zamonaviy iqtisodiy aloqalar uchun tarixiy saboqlar bo‘lib xizmat qilishi mumkin.

Adabiyotlar ro‘yhati

1. Ўзбекистон Миллий Энциклопедияси. Том.12.– Тошкент: Давлат илмий нашриёти, 2006. – Б. 158.
2. Мавлонов Ў. Марказий Осиёнинг қадимги йўллари: шаклланиши ва ривожланиш босқичлари. – Тошкент: Академия, 2008. – Б. 251-254.
3. Ўзбекистон Миллий энциклопедияси.Том.1. – Тошкент: Давлат илмий нашриёти, 2000. – Б. 390.
4. Мавлонов Ў. Марказий Осиёнинг қадимги йўллари: шаклланиши ва ривожланиш босқичлари. – Тошкент: Академия, 2008. – Б.174.
5. Очилдиев Ф. Сурхон воҳаси бекликларидаги ижтимоий-сиёсий ва иқтисодий ўзгаришлар (XIX асрнинг иккинчи ярми – XX аср бошлари). – Тошкент: Шарқ, 2008. – Б. 130.
6. Очилдиев Ф. Сурхон воҳаси бекликларидаги ижтимоий-сиёсий ва иқтисодий ўзгаришлар... – Б.182-183.
7. Бобобеков Х. Қўқон тарихи. – Тошкент: Фан, 1996. – Б. 110-120.
8. Мадрахимов З.Ш. Қўқон хонлигида карвон йўллари // Таълим ва Тафаккур. – Наманган, 2008. – №5. – Б. 24-25. 9. Ходжиев Э. Ўрта Осиё Россия иқтисодий ва сиёсий алоқаларининг ривожланишида Тошкентнинг роли (XVII аср охири ва XIX асрнинг боши). – Тошкент: Фан, 1962. – Б. 28-29.